

Primljeno: 6. veljače 2004.

Toleriranje manjina s kojima se ne slažemo jest tolerancija – II

VLADIMIR VUJČIĆ*

Uviđam svu besmislenost daljnje polemike s prof. Vujevićem oko političke tolerancije. Polemika je počela mojim odgovorom na njegove stavove i rezultate istraživanja koje je objavio u knjizi *Politička i medijska kultura u Hrvatskoj* (2001.).

Teško je ne postaviti ovo pitanje: Kako raspravljati s čovjekom koji iz svojih tablica o političkoj toleranciji prema suprotstavljenim političkim strankama u Hrvatskoj kategorično zaključuje, na temelju činjenice da je samo oko 38% ispitanika iskazalo stav tolerancije (vidjeti i podatke o tome u njegovu tekstu u ovom broju časopisa), sljedeće: “Većina ispitanika protivila bi se zakonskoj zabrani stranke i (...) prema tome, podatci govore u prilog odbacivanja hipoteze (...) o deficitarnosti političke tolerancije u Hrvatskoj” (iz knjige, str. 69). Kad sam ga upozorio da 38% nije većina, te da je u statističkim analizama ovakvih podataka uobičajeno zaključivati s uzorka na populaciju iz koje je uzorak uzet, on dvojbenom silogistikom sada tvrdi (vidjeti njegov tekst) kako je to većina u odnosu na one ispitanike u uzorku koji su poduprli zabranu stranke (tj. koji su netolerantni). Tako navodi da je omjer između tolerantnih i netolerantnih za održavanje javnog skupa stranke bilo 37,7% : 23,8%. Kad se, dakle, isključe neodlučni, što on čini, ispada da je 37,7% većina ispitanika. Tako on, bez ikakve ograde ili upozorenja, iz predloženih podataka kategorično zaključuje kako je “većina ispitanika tolerantna”. Moram priznati da nigdje nisam naišao na takav način interpretacije ovakvih podataka, iako sam pročitao na stotine radova u uglednim svjetskim časopisima. Postotak se uvijek uzima u odnosu na cjelinu, a ne u omjerima (iako ovi omjeri daju određenu informaciju). Ovakva je Vujevićeva logika zaključivanja: zamislimo, primjerice, da je kojim slučajem dobio podatak da je 97% ispitanika “neodlučno”, 2% “protiv zabrane” i 1% “za zabranu”, Vujević bi i tada zaključio kako je “većina ispitanika tolerantna”, pa bilo to i 2%. Lako je, dakle, uvidjeti neutemeljenost takvog zaključivanja.

O čemu, dakle, raspravljati sa sugovornikom koji tako opravdava svoje pogrešne zaključke? Kako raspravljati s čovjekom koji piše radove o političkoj kulturi, toleranciji i participaciji, a da prethodno nije konzultirao relevantnu literaturu? To sam pokazao u prijašnjim polemikama, ali on to ignorira i uzima u obzir samo logiku zdravog razuma. Treba mu, ipak, odati priznanje što je kao neopterećeni stvaralac, dakle čovjek koji nije opterećen svjetskom literaturom, nego misli i stvara originalno, pronašao odgovor za problem paradoksa tolerancije: “Kako tolerirati netolerantne?”. Vujević, po svom dobrom običaju, rješava problem time što kaže da na netolerantne treba odgovoriti netolerantno. Njegova formula za paradoks tolerancije jest “netolerancija netolerantnih”, od-

* *Vladimir Vujčić*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetima Opća pedagogija, Didaktika, Metodika političkog obrazovanja i Politička kultura i obrazovanje za demokraciju.

nosno pretpostavljeno netolerantne (komuniste, neofašiste, projugoslavene itd.) jednostavno ne treba tolerirati. Samo se “netolerancijom netolerantnih” stvara mogućnost širenja tolerancije u društvu. On pukom formalno-logičkom tezom rješava problem paradoksa tolerancije. Pritom, dakako, stalno zaboravlja, ili ne prihvaća, tezu da tolerancija nije isto što i odobravanje različitih uvjerenja i postupaka drugih s kojima se ne slažemo.

Njegove teze pobijaju sve dosadašanje u svijetu poznate analize i rezultate istraživanja političke tolerancije. On bi svojim tezama porekao i rezultate istraživanja Marka Peffelya i Roberta Rohrschneidera (2003.) o demokratizaciji i političkoj toleranciji u 17 zemalja svijeta (Democratization and Political Tolerance in Seventeen Countries: A Multi-level Model od Democratic Learning, *Political Research Quarterly*, god. 56, br. 3, 2003.). Oni su pokušali odgovoriti na pitanje zašto većina ljudi u demokratskim i tranzicijskim zemljama podupire demokraciju i njezine norme na apstraktnoj razini, istodobno pokazujući nisku razinu političke tolerancije (dakle na razini primjene tih normi na određene skupine s kojima se ne slažu). Koristeći se rezultatima *World Values Surveys*, istraživanjima koja su provedena između 1995. i 1997. godine u različitim zemljama, ovi su autori uvidjeli da je potpora za demokraciju visoka (uglavnom viša od 80%), a da je politička tolerancija u različitim zemljama, varijabilno, poprilično niska. Oni su na temelju podataka zaključili kako većina ispitanika u različitim zemljama nije spremna najmanje cijenjenim skupinama (neofašistima, komunistima, homoseksualcima i dr.) dati prava kao što su pravo na rad u javnim službama ili pravo na demonstracije. Zanimljivo je da je u istraživanje bila uključena i Hrvatska. Tako podatci pokazuju da u Hrvatskoj čak 87,7% ispitanika ne bi najmanje cijenjenim skupinama dalo pravo obnašanja javne službe ili pravo na demonstracije, u Makedoniji čak 95%, dok je takvih, primjerice, u Australiji i SAD-u bilo 67%. Na temelju ovih podataka autori su zaključili kako je “netolerancija norma, a tolerancija iznimka” (str. 248).

Vujević bi, svakako, slijedeći svoju jednostavnu logiku zaključivanja, tj. logiku zdravog razuma, ustvrdio kako je to upravo obratno. Zaključio bi da su ovi netolerantni zapravo tolerantni, pa bi, po njegovu mišljenju, ispalo da je čak 88% Hrvata tolerantno, a samo 12% netolerantno, dok bi u Australiji, Americi i Švedskoj tolerantnih bilo znatno manje (oko 67%). Tako bi to bilo po njegovoj logici zaključivanja da se iz “netolerancije netolerantnih” može ispravno zaključivati o razini tolerancije u društvu. Vujević bi iz ovih podataka zaključio kako je tolerancija norma (osobito u Hrvatskoj), a netolerancija iznimka. Međutim, analize dvojice autora pokazuju da je razina tolerancije bila viša samo u zemljama koje su imale dugotrajnu demokraciju. Oni su, kontrolirajući mnoge varijable, pokazali da su dva čimbenika odlučujuća za razinu tolerancije u društvu. To su dugotrajnost demokracije i demokratski aktivizam građana (practiciranje političke participacije i primjene demokratskih normi i civilnih sloboda u svakidašnjem životu). Njihovi argumenti pokazuju da se tolerancija razvija uglavnom onda kad ju građani imaju “priliku doživjeti i prakticirati” (str. 252). Pritom tvrde da se ove prilike povećavaju u stabilnijim i dugotrajnijim demokracijama, te u federalističkim sustavima, neovisno o razini socijeonomskog razvoja ili modernizacije. Građani koji se doista koriste civilnim slobodama (tj. sudjeluju u demokratskom aktivizmu) pokazuju više osjetljivosti za prava drugih pa tako i višu razinu političke tolerancije. Vujević bi sve ovo, prema svojoj logici, opovrgnuo.

I ovi rezultati pokazuju kako se tolerancija teško razvija, da ona nije čovjekovo prirodno stanje (jer je lako biti netolerantan), nego je rezultat procesa aktivne političke socijalizacije i aktivizacije, te potpore demokratske države ostvarivanju civilnih sloboda. Ukratko, zaključuju autori, model demokratskog učenja sažima nekoliko argumenata u literaturi o demokratizaciji. Najprije, on predviđa da sustavi koji osiguravaju stabilnu (trajnu) demokratsku sredinu potiču političku toleranciju, neovisno i u interakciji s karakteristikama individualnih građana (primjerice, s građanskom potporom demokraciji) i, potom, predviđa da građani koji sudjeluju u demokratskom aktivizmu, i tako upotrebljavaju civilne slobode koje inače visoko cijene, imaju više izgleda da budu tolerantni nego građani koji se ne koriste aktivno tim slobodama. Možda je Vujevićev problem baš u tome – možda upravo zato nije razvio osjetljivost za civilne slobode, pa mu se iz neke njegove logike fiksiranog mišljenja, počinje pričinjati kako je normalno “netoleranciju netolerantnih” proglasiti mjerom tolerancije u društvu. Pritom, on te različite manjine u društvu (komuniste, jugoslavene itd.), kao mete ne/tolerancije, koje ispitanici biraju kao najmanje cijenjene, te kojima bi dio ispitanika omogućio neka civilna prava (slobodu govora, demonstriranja, pisanja ...), unaprijed proglašava “zločincima”, “štetočinama” i sl. Ja osobno, kao i mnogi koji su provodili slična istraživanja, nismo od ispitanika tražili da odgovore na pitanje bi li takvim skupinama odobrili pravo terorističkog djelovanja, vrijeđanja drugih, nego smo samo zahtijevali da kažu bi li takvim skupinama, koje osobno najmanje cijene, omogućili pravo na slobodu govora i mišljenja, na slobodu rada, pravo na privatnost i sl. Dok, dakle, Vujević toleranciju veže za pretpostavljeno štetno ili kriminalno ponašanje u društvu, ja i drugi autori vežemo ju za demokratske norme i civilne slobode, ponajprije za tzv. “proceduralne vrijednosti” demokracije. Pritom razlikujemo stavove prema tim skupinama od njihove tolerancije. Vujević uporno želi izjednačiti stavove prema skupinama s ne/tolerancijom prema njima.

U čemu je, dakle, temeljni Vujevićev problem kad je riječ o političkoj toleranciji? Pokušat ću samo kratko sažeti, koristeći neke dosege svjetske političke znanosti o tome. Najprije, Vujević eksplicitno, a često i implicitno, ne uvažava nužnost razlikovanja stavova prema određenim skupinama i njihovim idejama od same tolerancije prema njima. A postojanje razlike i neslaganje s njom temeljni je uvjet za fenomen tolerancije. Bez toga nema tolerancije. Upravo zato Vujević stavlja znak jednakosti između negativnih stavova prema različitim skupinama (komunistima, jugoslavenima itd.) i njihova toleriranja. On, čak ide i dalje, pa iz negativnog stava prema takvim skupinama zaključuje o toleranciji, a ne netoleranciji. Sve je, dakle, pomiješao i doveo u nered (kod njega je tolerancija jednom priznavanje razlika drugoga, potom nije, pa je negativan stav itd.). A upravo je razvoj teorije i metodologije političke tolerancije tekao tako da se u početku (Stouffer, 1955.) nisu razlikovali stavovi prema skupinama od tolerancije, da bi s pomoću mnogih drugih autora, poglavito Lawrencea (1976.), tek Sullivan sa suradnicima (1979.) došao do rješenja koje se sastoji u “sadržajnoj kontroli” mjera tolerancije. Potom, suvremena liberalna demokracija definitivno prihvaća “faktičnost pluralizma” (moralnoga, filozofskog i religioznog), što postaje temom i teškim zadatkom suvremene političke filozofije. John Rawls uviđa problem i upravo zbog nemogućnosti poravnanja takvog pluralizma uvodi pojam “tereta suđenja” kao izvora, prije svega, političke tolerancije, koju smatra nužnom vrlinom u koncepciji političkog liberalizma. Tek se na tom temelju može razvijati koncepcija javnog razuma i specifični model deli-

berativne demokracije. To treba razumjeti. Dakako, Vujević ne misli da to treba znati, jer mu je dostatan zdrav razum. Najzad, Vujević bi priznao neki oblik pluralizma, ali ne onaj rawlsovskoga tipa, nego određen tip “oktroiranoga pluralizma” u kojemu bi on određivao tko je “dobar” a tko “zao”, pa bi tako negativno stajalište prema “zločestima” bio znak i mjera tolerancije u društvu. On je, primjerice, sve “projugoslavene” (sve one koji imaju neku projugoslavensku ideju) proglasio neprijateljima. Opet se, dakle, pokazuje kako je sve pomiješao. I konačno, kad pojedinci nisu spremni primijeniti opće norme demokracije (slobodu govora, pravo na demonstriranje, pravo na privatnost) na različite manjine s kojima se ne slažu, onda se oni nalaze u poziciji tzv. diskriminativne netolerancije (ne toleriraju zato što diskriminiraju skupine, a ne zato što ne prihvaćaju opće norme). O tome su, tj. o teoriji i metodologiji istraživanja generičke i diskriminativne netolerancije, pisali Mondak i Hurwitz (1998.). Oni su dali velik doprinos razvoju teorije i metodologije istraživanja političke tolerancije (vidjeti o tome u mojoj knjizi: *Politička kultura demokracije*, Panliber, Zagreb, 2001.). Treba, na kraju, reći da se Vujević poziva i na neke filozofe da bi zapravo branio normativni (etički) koncept tolerancije. U pitanju tolerancije ne vrijedi aristotelovski pristup vrlinama. Politička tolerancija pripada u red tzv. “proceduralnih vrijednosti” demokracije, a ne supstantivnih. Tu je činjenicu dobro shvatio J. Galston, pišući o liberalnim vrlinama, potom i poznati britanski politolog B. Crick (2000.) kad piše o građanstvu i građanskom obrazovanju, jer toleranciju svrstava među proceduralne vrijednosti (uz slobodu, jednakost, javno komuniciranje i argumentirano prosuđivanje). Na toj osnovi zagovara moderno građanstvo i građansko obrazovanje. Prema tome, Vujevićeva je propedeutika edukacije za demokraciju čisti nazadak u odnosu na svjetska postignuća.

Na kraju preporučujem kolegi da pročita barem jedan recentniji rad, primjerice onaj cijenjenoga političkog filozofa Jamesa Bohmana, *Deliberative Toleration*, *Political Theory*, god. 31, br. 6, 2003. Možda bi tada shvatio da upravo politička tolerancija, kao spremnost da se dopusti izražavanje ideja i interesa koje pojedinci osporavaju, omogućuje deliberativnu demokraciju kao proces inkluzije, a ne isključivanja građana iz politike kolektivnog djelovanja.